

ARVAMUS

Öölaulupeol meenutatakse 20 aasta taguseid murrangulisi sündmuseid

Sel aastal möödub 20 aastat esimestest öölaulupidudest. Just seetõttu toimubki 19. augustil Tallinna Lauluväljakul lauluöö "Märkamisaeg". Öölaulupidu on oma nime väärt - kuus tundi kestev kontsert algab öhtul kell üheksa ja kestab järgmise hommiku varajaste tundideni. Selle sündmuse sisuks on meie rahvast läbi aegade toetanud, trööstinud ja innustanud muusika ning vormiks seda muusikat endas kandnud, loonud ja laulnud rahva lugu elavas ettekandes toetatuna sõnast ja pildist.

"Märkamisaeg" on üks EV 90 juubeliaasta suursündmustest. August on Kultuuriministeeriumi kureeritav eksili, vastupanu ja iseseisvuse taastamise kuu. 19. ja 20. augusti vahele jääv lauluöö on vääriliseks sündmuseks tähistamaks laulvast revolutsioonist tõuget saanud taasiseseisvumispäeva.

Peakorraldaja Margus Kasterpalu sõnul on lauluöö ülesehitus liikumine ajateljel meie olemist mööda - esimesest üldlaulupeost (ärkamisajast) kuni uue ärkamisaja ja tänase päevani välja. Hoolimata sündmuse nimest ei ole korraldajate eesmärk taastada 20 aasta tagust meeleolu, kuid sild lauljate ja publiku vahel jääb endiseks - laulukaare alla kogunev rahvas ei jagune esinejateks ja kuulajateks, kontserdi kavasse on valitud väga palju ühislauale. Loomulikult on laval 20 aastat tagasi emotsionaalseid kirgi üleskõnitud lauljaid, ansambleid, koore; kuid ei puudu ka tänased tegijad. Kuigi öölaulupidu heidab pilgu tagasi minevikku, on oluline märgata ka oleviku ja mõelda tulevikule.

Öölaulupeole on oodata kuni 6000 koorilauljat. Lauluööd korraldab Eesti Teatri Festival koostöös Eesti Rahvusringhäälingu ja Pärnu Filharmooniaga. Öölaulupeo kannab üle ja säilitab aegade otsani Rahvusringhääling nii telepildi kui raadio vahendusel.

Millal Sina viimati märkasid, et Eesti on vaba? Kooslaulmiseni!

Merit Männi

KIRI

Tahaksin tänada kõiki möödunud laupäeval toimunud metsamatka korraldajaid!

Päeva alustasime Kabala mõisas

Kuna mõis on praegu remonditööl, siis esmane mõte oli - pole siin vaadata midagi. Aga giid Kai Kosemaa suutis pea kahetunnise ringkäigu jooksul meid lausa ajastusse sisse elama panna, jutustades erinevaid mõisa kohta käivaid legende.

Edasi viis teekond meid Tagametsa, kus ootas ees viiekiilomeetrine matk, mis kulges osaliselt mööda Saarjõe kallast. Matkajuhiks oli endise Kabala metskonna metsäule Elor Ilmet. Ma pole varem kohanud metsaga nii sina peal olevat matkajuhti! Oli tunne nagu avaks ta meile järjest ja järjest enda kodumetsa ukse...

Vahepeal oli meile metsa organiseeritud nõ kohvipaus värske supi ning pirukatega. Siis sõitsime bussiga Tõrvaauku, kus küdes vanaaegne tõrvaahi. Sain seal mõnusa astmaterrapia, hingates sisse tõrva põletamisel tekkivat tärpentiniauru.

Pille Kuulme organiseeris meile veel ekskursiooni paika, kus kunagi võeti üles film Põrgupõhja vanapaganast. Käisime vaatamas ka Saare-Siimu tamme. Ees paistsid ähvardavad vihmapiilved, kuid koju jõudsime siiski enne vihma. Oli lahe ja mõnus päev! Matka õnnestumiseks on veel vaja lähedaid kaaslaseid ning häid giide. Ja veel väärilist kiitust meie mõnusa bussijuht. Tänu ka grupijuht Pillele, kes meid ohjas ja graafikus hoidis.

METSAMATKAJA

(kirja kirjutaja nimi on toimetusele teada)

Kohverkirjutusmasin tulistas kaugemale kui kuulipilduja

Eksiili, vastupanu ja iseseisvuse taastamise kuul on Juhani Püttseppa loo kangelasteks kaks meest, vanaisa Kaarel Enniko ja lapselaps Enn Tarto. Mõlemad on pidanud põrandalust võitlust, mitte granaadi ja parabellumi, vaid salajas trükitud kirjasona abil.

Me ei ole kunagi olnud pärisorjad, me ei ole olnud ka teorjad.

Nii kõneles Virumaal Tuudu lähedal Kүүskal elanud sepp Aadu Enniko oma pojale Kaarlile. Mõnel pool Eestis, saartel ja rannikul, hõredamalt asustatud aladel ei olnud mõisnikel otstarbekohane ega olnud neil vahel ka võimalik kõiki inimesi endale allutada.

Me ei ole orjad - seda sõnumit on suguvõsas edasi antud põlvest põlve. Kaarel Ennikost sai rätsepmeister, kes abiellus Tartumaa Palamuse valla Varbevere küla Linnu talu peretütre Marie Kulliga. Abielupaar võttis osa põrandalust võitlusest, nad olid sotsiaaldemokraatlikevaadete oponentsid. Esimese Maailmasõja päevil pidasid sidet, levitasid plakateid, loosungeid, lendlehti.

Tartu Kalevi spordiseltsiga seotud salatrükikoda olid võimudele sama tabamatu kui Kaarli ja Marie lapselapse Enn Tarto registreerimata kohverkirjutusmasini pool sajandit hiljem. Viimatimainitud toksiti nõukogude okupatsiooni aastail väljaannet «Lisandusi mõtete ja uudiste vabale levikule Eestis».

Aatekaaslastel tuli salakirjutusmasinat sageli käe otsas ühest kohast teise tassida. Pool sajandit varem tsaarivalitsuse poolt tagaotsitud trükikoda sõidutas aga edasi-tagasi voorimees, kelleks oli Marie Enniko vend Jaan Kull.

«Trükitakse kord siin, kord seal,» selgitab Enn Tarto konspiratsiooni igihaljaid põhimõtteid. Kalevi spordiseltsiga seotud põrandalused tervitasid Eesti omavalitsuse, Maapäeva kokkukutsumist. Kui algas Vabadussõda, astus Kaarel Enniko noore vabariigi teenistusse luurajana. Sõjas ta haigestus ja jäi raskeski põdemata, kuni 1928. aastal

suri.

«Vanavanemate elu näitas mulle, et mitterelvastatud põrandalustel vastupanul on mõtet,» ütleb Enn Tarto. «Ei pidanud minul võitluseks ilmingimata ligi olema sturmgewehr või panzerfaust.»

Küll ma nutan, aga mitte jätiste ees

Vanaema Marie ilmutas oma elus Enn Tarto sõnul erakordset kangekaelsust. «Kuni oma surmani 1966. aastal ei abiellunud ta uuesti, ehkki võimalusi oleks olnud. Vanaema ütles: mina armastan oma Kaarlit. See side oli nii tugev.»

Marie kangekaelsus ei avaldunud mitte ainult truuduses abikaasa vastu. 1941. aasta 14 juunil küsisid Tartumaa küüditajad talu valvama jäänud Marie Enniko käest: «Kus on ülejäänud?»

Vastus kõlas: «Ma ei tea.»

Kolmeaastane Enn Tarto oli koos vanematega talust lahkunud eelmisel päeval.

Vanaema peksti püssivarrastega. Ta seati seinäärde ja tulistati hirmutamiseks kuule ümber pea.

«Miks sa ei nuta,» küsisid küüditajad.

«Küll ma nutan, aga teie, jätiste ees ma ei nuta,» vastas Marie Enniko.

Talu uusmaasaaja poeg, kes peksmist pealt nägi, astus hiljem vabatahtlikuna Saksa sõjaväkke, ja oli üks esimesi eestlasest kaasvange, kes tervitas Enn Tartot, kui noormees 1956. aastal Mordva kinnipidamisasutusse jõudis.

Et Ennol on midagi tõsiselt käsil, said kodused varakult aimu.

«Enn, õpi ikka ja saa kõrgharidus, siis teed!» manitses ema Linda.

Vanaema Marie kutsus aga lapselapse tarest välja talu aeda sirelile ja õunapuude vahele jalutama ning kõneles seal: «Enn, kui sa tunned, et on sinu aeg, siis tee, aga katsu hoida ennast ja teisi. Ja ühte ma ütlen veel: vanaisa Kaarel oleks samamoodi arvanud.»

Vanavanemate arsenalist võttis Enn Tarto üle lipukirja: «Kui keegi on sind usaldanud ja öelnud, et se-

Enn Tarto (sündinud 1938), vastupanuvõitleja.

da edasi rääkida ei tohi, siis ei tohigi rääkida.»

Just taolise põhimõtte järgimine pani Enn Tartot uskuma, et KGB vastu on võimalik võidelda ning võita. «Sellest ma pidasin kinni ja sellest oli palju kasu.»

26. detsembril 1956 arreteeris KGB Ungari ülestõusule lendlehtede levitamisega toetust avaldanud Tartu noorteorganisatsiooni Eesti Noorte Malev tuumiku. Need noortemaleva toetajad, keda teadis ainult Enn Tarto, jäid paljastamata.

Tartu noorte üleskutse teksti ei saanud KGB ühegi kustutuskummiga olematuks nühhkida, see oli juba levinud nii itta kui ka läände.

Hoiatus sulasepoiste ja teenijatüdrukute aja eest

Vanaisa Kaarel Enniko olevat olnud kõhn mees, aga milline täpselt, seda Enn Tarto ei tea, sest vanaisast ei ole tal alles ühtegi pilti. Perrekonna pildialbumid võttis KGB läbiotsimistel enda kätte ega ole neid tagasi andnud.

Aastal 1988, 17. oktoobri koidikul, kui Enn Tarto jõudis tagasi oma kolmandast

poliitvangistusest ning Tartu jaamas Moskva rongilt maha astus, näisid sinimustvalged lipud lehvivat kõrgemalt kui iial enne.

Möödub 18 aastat, uus vabaduseaeg jõuab pea täiskasvanuikka, kui aastal 2006 loobub Enn Tarto Eesti vabariigi ordenist, sest «neid jagati Eesti lipu maharebijaitele, aga heiskajatele neid ei antud.»

Tänavu suvel, oma 70. sünnipäeva künnisel sõnab Enn Tarto: «Nüüd on oht, et meist saavad omal maal sulased ja teenijatüdrukud, sest ausat inimest nimetatakse lolliks ja õige on see, kes suudab läbi lüüa.»

Enn Tarto on Eestis üks üksikute hulgast, kes ei ole kunagi palunud armu.

Fotot vanaisast Enn Tartol ei ole. Vanaisa foto võttis ära KGB, pärast Enn Tartot arreteerimist, kui tema kodu Loka talus Kõrvkülas Tartumaal 26. detsembril 1956 läbi otsiti.

Kui Lauri Kulpsoo Võsul suvitavat Enn Tartot fotografeeris, ütles pildistatav: minu vanaisade ajal oli igal mehel üks korralik ülikond ja ka üks foto oli mehest kindlasti olemas.

TEAVE

16. augustil toimub Pilistvere memoriaali juures traditsiooniline kommunistlike repressioonide ohvrite mälestamine. Sündmus algab kõnekoosolekuga, mille teemaks on mäletamise järjepidevus, õige ajalooilundi loomine ja edasiandmine järgmistele põlvkondadele. Seejärel istutatakse puid Hukatud Eesti Ohvitseride alleele, mille rajamist alustati möödunud sügisel. Kell 13 algavale mälestusjumalateenistusele järgneb lõuna ja vestlused pastoraadi aias.